

IDEOLOOGIA EI OLE AINUS, MIS INIMESE KOGEMUST LOOB

Vestlus Epp Annusega

Foto: Patrick DeMichael.

Kirjandusteadlane ja kultuuriuurija Epp Annus, Eesti Kirjandusmuuseumi teadlane ja Ohio State University (USA) õppejõud, Keele ja Kirjanduse kolleegiumi liige, tähistas 30. augustil oma 50. sünnipäeva. Sel puhul vestles temaga Johanna Ross. Jutuajamine lei-dis aset Tallinna Ülikooli ja Eesti Kirjandusmuuseumi suvekoolis „The Soviet otherwise: Affects, margins, and imaginaries in the Late Soviet era”,¹ mille kaaskorraldaja Epp oli.

¹ Tõlkes umbkaudu „Nõukogude teistsugusus: hilisnõukogude aja afektid, äärelad ja kujutelmad”.

Sa oled hariduselt kirjandusteadlane ja näiteks Vikipeedia defineerib sind tänini nii. 1993. aastal kait-sesid Tartu Ülikoolis magistritöö „Vaatepunkt Asta Willmanni romaa-nis „Peotäis tuhka, teine mulda””; 2004. aastal sealsamas doktoritöö „Kuidas kirjutada aega”, samuti ilu-kirjandusest. Sinu nüüdsed teemad on aga hoopis laiemalt kultuuri-uurimuslikud. Kuidas see juhtus? Kas kirjandus ammendas ennast?

Ei, kindlasti mitte. Tegelikult olen ma ju nüüdiskirjandusest kogu aeg kirjuta-nud – neist artiklitest saaks päris kop-saka raamatu. Viimane oli Mari Saadi kohta, sellest on nüüd küll paar aastat möödas;² sel kevadel pidasin ettekande ebakodususe ilmingutest eesti hilisnõu-kogude perioodi ilukirjanduses. Kirjan-dus ennast ei ammenda, aga küsimus on, kuidas sellele läheneda. Mingil het-kel tundsin, et mul ei ole õigust kõneleda nõukogude perioodi kirjandusest, kui mul ei ole ajastust laiemat arusaamist.

Kui ma ülikooli tulin, siis arvasin üldse, et eesti kirjandus on täiesti mõt-tetu. Lugenud olin muid asju. Minu jaoks oli avastus, et eesti kirjandus on põnev ja huvitav. Küllap see jääbki minu kireks ja tugipunktiks. Samas tuli see avastus pigem ülikooliväliselt. See

² E. Annus, Koolivormis koll: Mari Saa-di pooldund probleemid. – Võlus ja vaimus, valguses ja varjus: Mari Saadi maailm. (Etüüde nüüdiskultuurist 5.) Toim P. Viir-es, V. Sarapik, M. Laaniste. Tallinn–Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2015, lk 11–21.

toimub ju ajas tagasi liikuvalt, alati on kõige põnevamad hilisemad kirjandusteosed, ja neid minu ajal veel ei õpetatud. Mina ja Mart Velsker hakkasime esimesena lugema eesti nüüdiskirjanduse kursust.

Ilmselt oleksin ma astunud filosoofiasse, kui see oleks toona võimalik olnud. Filosoofiakursused olid 1980-ndate lõpus – 1990-ndate alguses ägedad ja sinna mindi üle kogu ülikooli. Kuulasin Tõnu Luike, kes oli meie põlvkonnale tähtis, hakkasin sisse hiilima ka Eduard Parhomenko kursustele, mis olid minu jaoks põnevad. Sinna kõrvale hakkasin lugema poststrukturelismi, venekeelset Barthes'i, venekeelset Derridat, muud ülikooli raamatukogus veel ei leidunud. Ka eesti hilisem populariseerimislaine produtseeris ju väga vähe tõlkeid – ei saa lähtuda sellest, kui keegi kirjutab või tõlgib ühe artikli. Aga juba tekkisid ülikoolis esimesed arvutiklassid, sai internetisügavustes ringi surfata, tekste välja trükkida ja lugeda. Siis oligi juba 1990-ndate algus.

Minu põlvkonnal oli kogu aeg selline tunne, et ülikoolist saab üsna vähe teadmisi, ja meil oli kogu aeg kohutav iha teadmiste järele – saaks kuskilt! Mõnest loengust natukene said, aga põhiliselt olid teadmised kuskil mujal, ja kui sa said natukene sinna sõrme taha, siis oli väga äge. Esimene kursus, mida ma õpetasin, kus olid näiteks Aare Pilv ja Kadri Tüür, seal oli nii, et mina püüsin vene keeles Barthes'i lugeda ja siis läksin sellega proseminari. Rääkisin Barthes'ist, Derridast ja Foucault'ist seda, mida iga suguste imelike allikate kaudu teada olin saanud, ja mulle tundus, et natuke jõuab see õhin auditooriumi ka.

Tõepoolest, sind on huvitanud ka filosoofia. Teatud kultuurimälu segment tunneb sind tütarlapsena, kes 1990. aastatel läks Ülo Matjusega Martin Heideggeri teemal vaidlema. Mis õieti juhtus?

Meil oli lihtsalt erinev nägemus sellest, mida Heideggeriga võib teha. See

oli üks filosoofiakonverents, kus mina püüdsin Heideggerile kultuuriteoreetiliselt või kultuurikriitiliselt läheneda, seostada teda mingite muude asjadega. Eesti Heideggeri-uurimise lugu on olnud hermeetiliselt suletud, ainult pühitsetud tohtisid seda puudutada. Aga õnneks Parhomenko on asja avanud, tema lähenemine on olnud vabameelsem.

Minu jaoks oli tegelikult toona suur küsimus kahe pooluse, Heideggeri fenomenoloogia ja Derrida-Foucault-Barthes'i poststrukturelismi omavahealine suhe. Mõtlesin selle üle paar-kolm aastat pingeliselt: need on absoluutselt erinevad maailmanägemised, teistsugune arusaamine asjadest. Mõlemad tundusid mulle kohutavalt huvitavad ja tabavad, aga omavahel nad kokku ei lähe, nende vahel on suured käärid. Sellega maadlesin pikalt, aga mingil hetkel hakkas asi kuidagi laabuma, vastuolu ei tundunud enam nii suur. Vähemalt mind need käärid enam ei sega.

Ja sealt kasvaski välja kultuuriuuringute huvi laiemalt?

Asja taga on ikkagi ka see, et ma satusin suhtlema Ameerika akadeemiaga, Ohio State Universityga, kus töötab näiteks David Hoffmann, üks olulisemaid ja huvitavamaid nõukogude-uurijaid. Sealt tuli arusaamine, et kui väljaspool Eestit räägitakse nõukogude-uuringutest, siis räägitakse nii, nagu Eestit ei oleks olemas. Mõtlesin: oleks tore, kui selles loos oleks meile ka mingi koht. Selle koha loomiseks, nõuka-uuringute uksele koputamiseks tuli kogu asi endale selgeks teha, lugeda läbi kõik need raamatud, ja siis oli juba loogiline ka kirjutada. Tahtsin enda jaoks selgeks teha, millised olid nõukogude aja sotsiaal-poliitilised põhisuunad, mõista laiemalt toonast kultuuridünaamikat – see viis sotskolinialismi teemasse süvenemiseni. Tammsaaret on tore uurida, Mari Saati ka, need autorid on tõesti huvitavad, aga väga oluline on näha laiemat kultuurikonteksti seal ümber. Muidu jääb asi kuidagi poolikuks.

Näed sa ennast vahendajana, kultuuritõlkijana Eesti ja muu maailma vahel? Mida on mõtet Eestist mujale viia, mida on mõtet mujalt siia tuua?

Minu põhiline motivatsioon on ikkagi olnud enese huvi. See on esimene asi: me peame tegelema sellega, mis tundub huvitav. See ongi minu lähenemisnurka ja materjali esituslaadi motiveerinud, pannud mind mingis suunas liikuma. Nii et teadlikult ma ei ole võtnud vahendustöö tegija positsiooni, mulle on lihtsalt tundunud huvitav pidada dialoogi teiste nõukogude-uurijatega.

Mida on mõtet siia tuua – raske öelda. Ma ei ole nii mõelnud. Aga välja viia võiks mõned autorid, kes on mind kogu aeg väga intrigeerinud. Näiteks Mati Unt on väga huvitav autor, minu meelest palju huvitavam kui Jaan Kross. Undi looming ei ole nii suur, aga seal leidub niivõrd palju põnevat, mis võiks ka eestlastele olla palju paremini tuntud.

Aga seda positsiooni ma ei ole võtnud, et mina nüüd tutvustan Mati Unti maailmale. Olen natuke proovinud, tõlkijatöö mulle ei istu. See vajab mingit teist isiksusetüüpi, mina ei suuda seda teha. Võin tõlkida väikseid asju, aga mul ei ole kannatust. Mind ajab jubedalt närvi, kui keegi ütleb midagi, mis minu meelest on totter – kui teooriat tõlkida. Ja kunagi ei ole ju originaal täpselt selline, nagu sulle endale hiilgav tunduks. Mõnes mõttes sa pead tõlkides oma iseduse täiesti ära unustama.

Praegusel ajal õpetad sa USA-s Ohio State Universitys. Mis kursusi sa algalval semestril annad?

Mul ei ole seal põhikohta, aga õpetan natuke, otsapidi. Mulle on pakutud täiskohaga tööd, aga see piiraks oluliselt uurimisaega. Praegu õpetan sellist toredat kursust nagu „Soviet Space Age” („Nõukogude kosmoseajastu”): kuuekümnendad, seitsmekümnendad, kaheksakümnendad, täpselt see, mis mind kõige rohkem huvitab. Olen õpetanud veel seda tüüpi kursusi nagu

„Kirjandus ja ühiskond”. Seal on üsna vabad käed, olen seda õpetanud näiteks kui Teise maailmasõja eelset ja järgset Ida-Euroopa naiste lugu. Olen rääkinud Elin Toonast, Nora Ikstenast, Svetlana Aleksijevitšist. Elin Toona kutsusin eelmise aasta sinna – jah, selles mõttes ei saa eitada, et ma siinset kultuuri mujale viin. Eksport toimub.

Kuidas USA-s suhtutakse ülikooliharidusse, kas selle staatus on teel allapoole? Internetipudemete põhjal tundub mulle, nagu kasvaks skepsis eriti noorte hulgas, kes saavad ülikoolis käimisest kaela suure võla, aga viletsa pagasi selle tagasimaksmiseks.

Seda ma ei näe. Ühelt poolt algas Barack Obama ajal ja juba varemgi koolides tugev ülikoolihariduse promomise kampaania, kohe algastmest peale. Kui ma viimati oma üliõpilastega neil teemadel rääkisin, siis nad pigem ütlesid, et bakalaureusega ei ole midagi teha, tuleb kindlasti magister lõpetada.

Muidugi rohkem reklaamitakse STEM-i³, paljudes keskkoolides on eraldi STEM-programmid. Jutt sellest, kuidas naised võivad olla ka insenerid, kogu tüdrukutele suunatud inseneriteaduste propaganda on päris intensiivne. Samas ei hinda ma olukorda ilmselt päris objektiivselt, aga humanitaarid räägivad omavahel siiski sellest, et inimesed, kellel on näiteks kirjanduse kraad, on kirjaoskajad, ja see on tegelikult üks olulisemaid oskusi üleüldse. Igal pool hinnatakse seda, et sa suudad teksti produtseerida. Kui vaadata, kuidas inimestel tegelikult läheb, ei ole humanitaarkraad sugugi mingi teisejärguline asi. Muidugi kui sa suudad IT-s mingeid programme kokku klopsida jne, siis seal on ilmselt teised rahanumbrid mängus. Aga kirjaoskus on oluline kunst, mida läheb igal pool vaja.

³ STEM – akronüüm ingliskeelsetest sõnadest *sciences, technology, engineering, mathematics* ((loodus)teadus, tehnoloogia, inseneriteadus, matemaatika).

Mainisid just tüdrukutele suunatud inseneriteaduste propagandat – see on ilmselt feministlik programm. Kas sul isiklikult on mingi suhe feminismiga?

Omal ajal, kui mina üles kasvasin, oli see praegu tagasi mõeldes üsna naeruväärne olukord, kus meile tundus, et mis feminism – meil on ju Lydia Koidula ja Marie Under. Teiselt poolt ei saa ka eitada, et NSV Liidus ja laiemalt Ida bloki maades oli naistel rohkem võimalusi kui lääneriikides. Olen kuulnud lugusid neist, kes nt 1960-ndatel liikusid Tšehhoslovakkiaast Läände – on ikka paras kriis, kui sa siis avastad, et naistelt eeldatakse kodule ja majapidamisele pühendumist. Nii kandus ka veel 1990-ndatesse see tunne, et feminism ei ole see kõige olulisem asi. Kõik need poststrukturealistlikud teooriad tundusid põnevamad. Vahepeal on elu õpetanud – ma ei ole ennast kirjutajana nii positsioneerinud, aga loomulikult ma olen feminist.

Mul on väga hea meel, et koduvägivalla teema on Eestis üles kerkinud. Muidugi on globaalseks taustaks #MeToo⁴. Üks asi, millest Eestis ei ole veel räägitud, on see osa koduvägivallast, mis ei käi rusikatega ja ka mitte totaalse kontrolli kaudu, aga pigem just sellise vaikse, pideva koduse märkuandmisena, et mis need naised, neid ei saa ju tõsiselt võtta. Seda oli nõukaajal küllagi ja küllap seda leidub ikka veel. Ja teiselt poolt need karjuvad meesjuhid, keda ühiskond on täis.

Sa oled kirjutav inimene. Oled nii kirjutanud kui ka kirjastanud lasteraamatuid ajal, kui omakirjastus ei olnud veel norm, samuti oled kirjutanud romaani⁵. Sinu suuremal või väiksemal osalusel on viimase kahe aasta jooksul ilmunud ja/või ilmu-

mas viis raamatut.⁶ Kas sa naudid kirjutamist?

Viis raamatut, see kõlab natuke jaburalt! Jah, ma tõepoolest naudin kirjutamist, ei kujutakski teistmoodi ette. Tean, et on neid, kelle jaoks kirjutamine on piin – mida nad siiski ka omal kombel naudivad. Aga mina kindlasti naudin kirjutamist, just seda hetke, kus tekst hakkab end ise kirjutama. Kirjutamise meedium on selles mõttes väga eriline, et ei tea kunagi, kuhu asi välja jõuab. On ka inimesi, kellel see juhtub rääkides, aga minul mitte, kõneleva sõnaga ei ole mul kunagi olnud väga head vahekorda. Kuigi eks see on mõnes mõttes harjutamise küsimus.

Sa kõneled ja kirjutad palju ka inglise keeles. Mis keeles sa mõtled? Kas kirjutad eri keeltes kuidagi erinevalt?

Ilmselt see muutub vastavalt sellele, kus ma parasjagu olen. Mõned inimesed oskavad rääkida, mis keeles nad unenägusid näevad – mina ei oska. Aga kui oled olnud tükk aega ühes keelekontekstis, siis üleminek on päris raske. Vähe-malt endal on hirm. Nüüd olen suutnud raskest punktist üle saada, kuna kirjutasin eestikeelset raamatut. Aga keeli vahetada ei ole niisama lihtne. Võib-olla on inimesi, kes on nii andekad, aga mina mitte. Ma räägin ilusast, heast tekstist. Niisama midagi kirja panna saab muidugi alati. Aga et kätte saada keeletaju või tunnetust, et keel hakkaks voolama, et ta hakkaks ise ennast edasi looma, selleks on vaja sisse elada.

⁶ E. Annus, *Soviet Postcolonial Studies. A View from the Western Borderlands*. Routledge, 2018; sama teose peatselt ilmuv eestikeelne tõlge Tallinna Ülikooli Kirjastuselt; E. Annus (koost), *Coloniality, Nationality, Modernity: A Postcolonial View on Baltic Cultures under Soviet Rule*. Routledge, 2018; E. Annus, B. Melts (koost), *Minu lapsepõlvkodu oli Eesti NSV-s*. Humanitaarid meenutavad. EKSA, 2019; koostamisel olev Eesti sotskolonialistlike tekstide antoloogia.

⁴ 2017. aastal alguse saanud suuresti internetipõhine kampaania seksuaalse ahistamise vastu ennekõike töökohal.

⁵ E. Annus, Sina, Matilda. Tallinn: Tuum, 2007.

Üks sinu viimase aja uurimissuundadest on nõukogude-uuringud, millega oleme siin suvekoolis ka viimased poolteist nädalat tegelnud; teine on afektiivne kogemus ja selle seotus kultuuriga. Kas nii on õige iseloomustada?

Ju vist, kuigi minu jaoks on see üks ja seesama asi. Nõukogude aja juures huvitabki mind ühelt poolt afekt, teiselt poolt ka elu materiaalsus – kuigi kirjutanud olen sellest perioodist laiemalt. See kombinatsioon, just materiaalsuse ja afekti suhe, on nõukogude-uuringutes väga vähesel määral esindatud. Kunagi Vikerkaares kirjutasin,⁷ kuidas see on vastukaal läbivalt logotsentrilisele vaatele. Ainult ideoloogiatest rääkimine jääb üsna lahku sellest, kuidas inimesed hilisnõukogude perioodil oma igapäeva elu tajusid ja kujutasid. Kui me loeme romaane või omaenda lapsepõlvapäevikuid, siis näeme, et inimesi huvitab ennekõike vahetu elukogemus; millised on inimestevahelised suhted, kellega tekib mingi pinge või säde. Näiteks on mind huvitanud kodu teema: kas kodus on mõnus olla või on seal hoopis mingi ebamugavus, ebaõdus. Lihtsalt logotsentriline ideede tasand on muidugi oluline, aga ainult sellega jääb midagi väga olulist ajastust tabamata. Argised asjad ja meeolud on siiski inimestele kohutavalt olulised.

Ja teine küsimus, milleni ma ise alles tasapisi jõuan, on inimese suhe maaga – hea tammsaarelik küsimus. Mis on see koht, kus me oleme? Olen sellest mõelnud just koduga seoses, ka viimases Keele ja Kirjanduse artiklis⁸ rääkisin inimese ja looduse suhtest. Sa oled mingis kohas, sa ujud ja sul on kalad ümber, tekib mingi kooskõla; või sa istud lihtsalt oma kodu lähel ja vaatad vihma – need on hetked, mis on inimesele tõeliselt olu-

lised. Aga mis sellel vihmil siis nii väga nõukogude ideoloogiaga tegu on?

Mõte, et ideoloogiad ei ole ainsad, mis loovad inimese kogemust siin maailmas, tuleneb iseenesest fenomenoloogia traditsioonist. Taustaks on Heidegger, kindlasti Bachelard, varasemast David Hume jne. Minu meelest on Bernard Kangro reheahju kujundis midagi väga olulist – sa lihtsalt lamad selili. Vahel mõtled tagasi sellele, mis olid kõige paremad hetked eelmisest suvest, ja võibki olla, et lihtsalt lamad, võib-olla kohiseb taustal meri, sa vedeled. Lapsepõlvest ma mäletan seda, et ma lähen emaga randa, meil on mõlemal raamatud kaasas, kõrkjate vahelt näed merd, tajud ilma ümberringi. See on tõesti oluline osa meie elust ja olemisest ja väga kurb, kui me selle ära unustame.

Meie praegune teemanumber puudutab humanitaaria ja tõe küsimusi. Kas võiks siis öelda, et afektil on oma tõde? Kas teaduslik tõde on ilma afektita ebatäielik või koguni väär?

Kõlab väga hästi! Kuigi teine viis oleks mõelda, et miks afekti ümber üldse mingit tõde on vaja. Las ta olla lihtsalt taju, ilma ütle mata, kas see on mingis mõttes õige. Las ta olla mingis hoopis teises kategoorias. Lihtsalt vedelemine.

Nõukogude-uuringud on ikkagi muuhulgas ka poliitiline teema. Martin Ehala on kiitnud sinu nõukogude postkolonialismi teemalise raamatu poliitilist ja ideoloogilist tasakaalukust.⁹ Kas sa ise tunnend, et oled poliitiliselt aktiivne? Kas oled valinud mingeid pooli, kui jaa, siis milliseid?

Mul on küll kogu aeg tahtmine olla poliitiliselt aktiivne, aga ma ei tunne, et nõukogude aja uurimine oleks otsest seotud praeguse aja poliitikaga. Kui

⁷ E. Annus, Afekt, kunst, ideoloogia. Aeglase teooria manifest. – Vikerkaar 2015, nr 3, lk 66–74.

⁸ E. Annus, Maakodu Eesti NSV-s. Kultuurilised kujutelmad ja argised asjad. – Keel ja Kirjandus 2019, nr 6, lk 425–440.

⁹ M. Ehala, Nõukogude lääne vaatenurk lääne nõukogude-uuringutele. – Keel ja Kirjandus 2018, nr 6, lk 497–500.

kirjutada akadeemilisi raamatuid, avaldada Methises ja Keeles ja Kirjanduses, siis ega see Eesti poliitikasse mingit jälge ei jäta. Teiselt poolt on see, kuidas me minevikku mäletame, alati mingis mõttes poliitiliselt tingitud. 1990-ndatel olid nõukogude-uuringud tugeva poliitilise varjundiga mitte ainult Eestis, vaid ka mujal, sest oli vaja kindlat vahejoont tõmmata. Hoiak oli selgelt halvustav. Praegu saame juba huviga vaadata, mis siis õigupoolest toimus. Läbiv lähene mine on ka Eestis juba selline, mis laseb ajal kõnelda, ei proovi poliitilist raami peale suruda või öelda, et oi, kui jube aeg see oli.

Poliitilisest pooltevalikust – tegelikult on ju praeguses maailmas üks selgelt olulisim küsimus, mille kõrval kogu muu poliitiline jagelemine on naeruväärne. See on kliimamuutuse küsimus. USA-s on lihtne tõmmata ühendusjoont kliimamuutuse ignoreerimise ja miljonnäride rahaahnuse vahele, Eestis on mul selle ignorantsuse tagapõhju raskem mõista. Nii et poliitiliselt oleksin roheliste poolel, kui need Eestis arvestatava poliitilise jõuna eksisteeriks.

Kui veel tagasi mõelda Eesti-Lääne tõlkimise küsimusele, siis kas siin nõukogude-uuringute suvekoolis on mõni teemaasetus sind üllatanud?

Rohkem kui Eesti-Lääne tõlkimine tuleb siin välja Eesti-Vene tõlkimine: Sergei Ušakin on mitu korda öelnud, et oi, mis te siin mingit rahvuslikku paradigmat rakendate. Tema jaoks tundub rahvuse kategooria täiesti aegunud, mõttetu, üheksakümnendatest pärit – et oleme ikka veel sinna kinni jäänud. Seda oli meil kõigil, ma arvan, mõnevõrra üllatav kuulda. Samas ega meil sellest pääsu ei ole. Olen seda ise nime tanud postkoloniaalseks olukorraks: me oleme ikka veel kinni selles ajas ja nendes kategooriates. Meile tundub jabur mõelda, et räägiksime nõukogude ajast ilma rahvuslikkuse kategooriat kasutamata. See lihtsalt ei tööta ääremaade

kontekstis. Vene perspektiiv oleks siis see, et milleks teile see rahvus.

Rahvuslikkuse buum oli nõukogude-uuringutes öieti 1990-ndatel ja 2000-ndatel juba ära. Ilmus erinumbreid, monograafiaid ääremaade kohta, Francine Hirschilt¹⁰, Douglas Northropilt¹¹ jt – tuli välja, et ka ääremaad on olemas. Aga siis tundus, et see etapp on läbitud, võime edasi rääkida muust: materiaalsest kultuurist ja sellest, kuidas nõukogulikkust konstrueeriti. Meie ei saa rahvusluse teemat mitte kuidagi päriselt ületada ja selja taha jätta. Küll võime suhtuda kriitiliselt sellesse viisi, kuidas 1990-ndatel rahvuslikkusest räägiti; võime rääkida sellest, et rahvuslikkus on seotud nõukogulikkusega, et nõukogude režiim toetas mitmel määral rahvuskultuure. Näiteks miks me üldse oleme mõelnud, et eesti rahvuslus oli nõukogude perioodil kuidagi hädaolukorras? Laulupidusid toetati ja nii edasi, rahvus ei olnud ju põlu all, vaid kuulus nõukogulike kultuurikategooriate hulka. Tõsi, 1970-ndate lõpus hakkas olukord muutuma, aga toonased muutsed kultuuri põhialuseid ei kõigutanud.

Selle taju taga on vast keelesurve? Eesti rahvuslus on mulle alati tundunud ennekõike keelepõhine (ja mitte näiteks verepõhine).

Absoluutselt nõus, aga see oli pigem ohutunne selles mõttes nagu Raymond Williamsi terminis *structure of feeling*¹². Tavaline fraas on, et 1980-ndate alguses suurenes ohutunne – reaalsuses ju siiski eesti keeles kirjutati. Muutusi oli, osas lasteaedades hakati vene keelt õpetama, koolides tugevnes ideoloogiline surve, kandidaadiväitekirja sai ainult vene

¹⁰ F. Hirsch, *Empire of Nations: Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005.

¹¹ D. Northrop, *Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia*. Ithaca: Cornell University Press, 2004.

¹² Ingl 'tundestruktuur'.

keeles kaitsta, aga mingit väga kardi-naalset pööret ei toimunud – eesti keeles kirjutamine oli õnneks siiski võimalik ja eestlastele jäi eesti keel enesestmõis-tetavalt kultuurilise eneseväljenduse keeleks. Näiteks Valgevenes, Tatarstan-is, osalt ka Ukrainas jm valitses suh-tumine, et kultuurkeel on vene keel. See on tuttav lugu kuskilt Aafrikast. Eks juba baltisaksa ajal oli võtmeküsimus see, et Eesti mõtleb, kirjutab klass võt-tis vastu otsuse hakata eesti keelt purs-sima. Muidugi huvitav oleks ka mõelda, missugune oleks nõukogude aeg olnud siis, kui eesti kõrgkultuur oleks varem omaks võtnud saksa keele.

Kui nipsakaks minna, võiks öelda, et afektiivne pööre oli ju mõne aja eest ära – kas „afekt” ei ole mitte juba läinud hooaja moesõna? Mis on kultuuriuuringute uusimad suu-nad?

See on natuke nooremate inimeste asi, mõelda, mis parasjagu moes on. Mingis etapis see ei huvita enam. Aga üks asi, mis mulle väga korda läheb, on antropotseeni küsimus. Sellest ei pääse me kuidagi, kuigi otseselt minu uurimis-töösse see ei puutu.

Nõukogude-uuringutes on uus vald-kond, millega palju tegeletakse, ideede-vahetus: kuidas jõudsid nõukogude ideed mujale, arengumaadesse; kuidas saadeti ka teistest sotsialismimaadest erinevatesse Aafrika riikidesse tegut-sema teadlasi, insenere. Elavalt uuri-takse rassiküsimuste ja kommunismi-ideede segunemisi. Eestis see muidugi suurt kõlapinda ei leia, sest Lumumba ülikooli nagu Moskvas meil siin ei olnud. Küll pakuvad mulle väga huvi etnilised erisused: mida uustulnukad siia kaasa töid. Väga huvitav oleks ka kodukoge-muse juures just seda uurida, kust nad tulid, mida kaasa võeti, millised olid tra-ditsioonid, kuhu suveks mindi.

Kas sinu meelest on tõega praegu mingi probleem esiteks ühiskondli-kult ja teiseks teaduslikult (nt krii-

tilise teooria kriis)? Kas teadlase ülesanne on tõde taga ajada?

Ärgitan oma raamatus uurijaid konk-reetse analüüsi lähtepunkte konteks-tualiseerima – nõukogude-uuringutes on väga selgelt näha, kuidas autori taust mõjutab tema arusaamu ja tõl-gendusi. Esitan teesi, et erinevate arva-muste vahelise dialoogi sünniks on vaja-lik mõista, kust arusaamad pärinevad. Humanitaarteadustes sai ju tõe võidu-käik läbi vähemalt Nietzschega, kui mitte varem, selles mõttes on tõejärgse ajastu juttu kummastav kuulata: üks kultuuriuuringute põhialuseid on aru-saam sotsiaalsete tõdede kuuluvusest laiemasse ajastu, klassi, soolise kuu-luvuse jm tingitud väärtushinnangute süsteemi. Võiks mõelda just vastupidi, et kliimamuutusel on ehk isegi esimest korda inimkonna ajaloos potentsiaali ühe tõe ajastu esilekutsumiseks – juba paarikümne aasta pärast võib valit-sev kriis olla kõigile ümberlõkkama-tult selge. Igatahes ei peaks me Donald Trumpi infantilise käitumise põhjal panema diagnoosi kogu ajastule.

Samas on mingi oluline ühiskond-lik nihe väljendussfääris kindlasti toimunud – ühelt poolt on selle taga sotsiaalmeedia, kus postitusi tehakse sageli impulsi ajal (olen isegi oma hetke-emotsiooni mõjul tehtud postitust hiljem kahetsenud). Paraku hakkab sotsiaal-meedia postitus oma elu elama, seda hakatakse tõe ja vale kaaludel vaagima. Mulle tundub, et see vastuolu on sot-siaalmeedia kultuuri sisse kirjutatud. Kainemad õpivad halvast kogemu-sest, teised jälle, vastupidi, kannavad Twitteri-kultuurilise käitumise üle ka muusse suhtlusse.

Teiselt poolt on just seesama sotsiaal-meedia loonud võimalusi mustamis- ja kallutuskampaaniateks, kus fakte mee-lega moonutatakse. Viimaseks näiteks on Poola asejustiitsministri Łukasz Piebiaki tagasiastumine, kui selgus tema juhtroll kohtunik Krystian Markiewicz vastu korraldatud veebikampaanias. Taoliste kampaaniate läbiviimine valit-

susliikmete tasandil on mõtlemapanev (ja õudust äratav), aga tõekriisi asemel nimetaksin seda olukorda sügavaks eetiliseks kriisiks, mida põevad enne-koike populistlikud poliitikud.

Palun anna mõned raamatusoovitused.

Mulle läks väga korda Ignacy Karpowiczi romaan „Soňka” (2014) – lugesin seda äsja inglise keeles, aga loodan, et see peatselt ka eesti keelde tõlgitakse. Hiljuti sattus kätte Enn Lillemetsa luulekogu „Joon haljast valgust nagu vett” (2016) – meeldis selle kerge sürrealismimaik. Hea on mõelda, et sellised kujud nagu Lillemets on meil ka olemas.

Ja muidugi peaks nimetama midagi nõuka-uuringute vallast – soovitan väga eesti uurijail pidada silmas ka laiemaid protsesse. Nõukogude modernsuse kohta võiks lugeda Michael David-Foxi monograafiat „Crossing Borders: Modernity, Ideology, and Culture in Russia and the Soviet Union” (2015), üks peatükk sellest on varsti kättesaadav ka eesti keeles. Mul on väga hea meel, et Stuart Halli, Jessica Evansi ja Sean Nixon

koostatud „Representatsioon” on nüüd eesti keelde tõlgitud, mida raamatu peaks läbi mõtlema iga algaja humanitaar, intellektuaal, üldse mõtlemisest huvituv inimene – annab väga hea sisesejuhatuse nüüdisaegse kriitilise mõtlemise alustesse.

Soovitan aeg-ajalt kätte võtta ka midagi sellist, mida tavaliselt ei loe. Viimasel ajal olen ise nautinud Frédéric Grosi „Kõndimise filosoofiat”. See raamat on mustvalge ja romantiseeriv, ja õues kulgemisest raamatu lugemine on nii-ehk-naa paradoksaalne tegevus, aga sellegipärast on see mõnus lugemine. Ja hea meeldetuletus, et laua taga istumise ei peaks liiale minema. Haarasin Grosi raamatu kaasa lennukisse, kus pidin „kõvera ja kokkumurtuna” (kui Grosi sõnastust kasutada) ligi üheksa tundi istuma akna ja kaasreisija vahelises tillukeses ruumis, samas lugedes pikkadest rännakutest ja vaimuvabadusest metsade vahel uidates – tajusin olukorra grotesksust teravalt.

JOHANNA ROSS